

Heintze, Niels

Reakcja amerykańska na masakrę w Katyniu

Dzieje Najnowsze 31/1, 81-83

1999

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Niels Heintze

Reakcja amerykańska na masakrę w Katyniu*

W kwietniu 1943 r. odkryto, zgodnie z danymi niemieckimi, zwłoki 15 tys. polskich oficerów w masowych grobach k. Katynia. Rząd sowiecki i Trzecia Rzesza wzajemnie oskarżały się o dokonanie masakry. Amerykanie i prezydent Franklin Delano Roosevelt wiedzieli, że sowiecki opis wydarzeń jest kłamstwem. Zeby jednak nie zaszkodzić trwałości sojuszu ze Stalinem, czołowi politycy amerykańscy kryli wersję sowiecką. Amerykańscy urzędnicy zostali zobowiązani do milczenia, odsunięto jednego wysokiego dyplomatę i cenzurowano media. Pewne akta dotyczące Katynia zniknęły nawet z biura służb wywiadowczych.

Rządowi amerykańskiemu nie chodziło, gdy decydował, jak zareagować na Katyń, o sprawiedliwość lub współczucie, ale o rozwiązanie problemu politycznego. Przy tym administracja Roosevelta stała przed trudnym dylematem. Z jednej strony trzeba było sobie poradzić ze zrozumiałymi apelami Polaków, szczególnie że w 1944 r. miały odbyć się wybory prezydenckie i Roosevelt sądził, że potrzebuje w nich głosów Polonii amerykańskiej. Domagała się ona wyjaśnienia, jak doszło do masakry w Katyniu i pociągnięcia sprawców do odpowiedzialności. Z drugiej strony, Amerykanie nie mogli pozwolić na rozpad sojuszu z ZSRR, czyli sprawcą, ponieważ Związek Radziecki ponosił główny ciężar wojny, a sowiecki udział w wojnie na Pacyfiku i w tworzeniu systemu powojennego był postrzegany jako kluczowy.

W takiej sytuacji, a do tego w trudnym okresie wojny amerykańska reakcja na masakrę w Katyniu nie mogła być zadowolająca, szczególnie że Stalin był zdecydowany wykorzystać polsko-sowieckie spory wokół tej masakry jako pretekst do odsunięcia na bok rządu polskiego w Londynie i do rozwiązania na swoją korzyść problemu granicy. Rosyjski dyktator osiągnął sukces. Administracja Roosevelta, a szczególnie prezydent, skoncentrowali całą swoją uwagę na problemie, jak politycznymi metodami poradzić sobie z zerwaniem stosunków między Moskwą a polskim rządem emigracyjnym. Pytanie o morderców polskich oficerów nie odgrywało przy tym żadnej roli. Roosevelt, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, a także służby wywiadowcze czynili raczej wszystko, żeby ukryć prawdę o masakrze w Katyniu. Nie tylko chętnie przyłączyli się do sowieckiej wersji, że masakry dokonali Niemcy. Ponadto skupili wszystkie wysiłki na tym, żeby w żaden sposób nie ucierpiały stosunki amerykańskie z ZSRR.

* Artykuł stanowi skróconą wersję pracy autora pt. *Reakcja amerykańska na masakrę w Katyniu* (od red.).

Amerykanie byli przy tym gotowi do daleko idących ustępstw kosztem Polaków i polskiego rządu emigracyjnego. Podczas konferencji w Teheranie rozwiązano po myśli Stalina problem granicy polsko-sowieckiej. Wprawdzie przesunięcie Polski na Zachód nie zostało wtedy jeszcze wiążąco zapisane w umowach międzynarodowych, ale w tej sprawie chodziło o decydujące uzgodnienie Wielkiej Trójki. Podczas konferencji w Jałcie sprawy nadal rozwijały się zgodnie z wyobrażeniami Stalina. Amerykanie ugięli się przed rosyjskimi żądaniem. Linia Curzona została potwierdzona jako wschodnia granica Polski z ZSRR. Poza tym postanowiono, że kontrolowany przez Rosję tymczasowy rząd polski powinien jedynie zostać uzupełniony o innych polskich czołowych polityków. Tym samym polski rząd na emigracji został już w tym momencie opuszczony przez Zachód. 5 czerwca 1945 r. polski Rząd Jedności Narodowej został oficjalnie uznany przez Amerykanów i Brytyjczyków. Przy tym Roosevelt nigdy nie miał określonego programu polityki wobec Polski. Polityka ta była dla niego jedynie zmienną, zależną od amerykańskich posunięć wobec Stalina i ZSRR. Rząd amerykański zrozumiał, gdy było już za późno, że w języku Stalina „przyjazna” Polska oznaczać może jedynie komunistyczne państwo satelickie.

Jedynie ambasadorzy zdobyli się na pewne współczucie po podaniu do publicznej wiadomości informacji o masakrze Polaków. Opowiadali się za porozumieniem między polskim rządem emigracyjnym i ZSRR, które nie będzie zawarte tylko kosztem Polski. Ale ich starania były daremne. Mimo zapytań nie otrzymali przeważnie żadnych wskazówek i mogli zazwyczaj wyrazić wobec sowieckich rozmówców jedynie swoje osobiste poglądy. Dlatego jedna z ocen sformułowanych przez Hudsona trafnie ocenia stanowisko rządu amerykańskiego: „In 1943 the behaviour of the British and American governments, albeit in extenuating circumstances, amounted to what is called in criminal law conspiracy to defeat the end of Justice”¹. Kadell nazwał nie bez racji wojenny sojusz Zachodu ze Stalinem „sojuszem kłamstwa”².

Masakra w Katyniu wzbudziła znowu zainteresowanie, gdy przygotowywano proces przed Trybunałem Norymberskim. Podczas procesu w latach 1945-1946 włączona została jako niemiecka zbrodnia wojenna do oskarżenia przeciw Hermanowi Goringowi. Włączono do niego 18 października 1945 r. w pkt. III, ust. C (mord i znęcanie się nad jeńcami wojennymi i członkami sił zbrojnych, z którymi Niemcy prowadziły wojnę oraz nad osobami na pełnym morzu) jedno jedyne zdanie: „We wrześniu 1941 r. zostało zabitych w lesie w Katyniu koło Smoleńska 11 tys. wziętych do niewoli polskich oficerów”. Po obejrzeniu dowodów i wysłuchaniu świadków wycofano oskarżenie w tym punkcie. Nie wspomniano o masakrze w Katyniu później, podczas ogłoszenia wyroku³.

Po Trybunale Norymberskim zapanowała cisza o tej zbrodni wojennej. Dopiero od listopada 1949 r. zaczął się znowu ruch w rozważaniach nad nią. Do tego czasu zostało utworzone i zarejestrowane przez grupę wpływowych osobistości stowarzyszenie o nazwie American

¹ Cyt. wg G. F. Hudson, *A Polish Challenge*, „International Affairs” 26 (195), s. 115.

² Cyt. wg F. Kadell, *Die Katyn Lüge. Geschichte einer Manipulation. Fakten, Dokumente und Zeugen*, München 1991, s. 126-127.

³ Por. szczegółowy opis rozpatrywania sprawy Katynia w Norymberdze, w: *Der Prozeß gegen die Kriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*. Nürnberg 14. November 1945-1. October 1946, Nürnberg 1947, t. 1, akt oskarżenia na s. 58 i zapisy z rozprawy sądowej w t. VII (14 II 1946 r., s. 469 i n.), IX (8 III 1946 r., s. 9-10), XII (18 IV 1946 r., s. 42), XIII (11 V 1946 r., s. 476-477), XV (s i 5 VI 1946 r., s. 318-319 i 453), XVII (29 VI 1946 r., s. 298-299; 1 VII 1946 r., s. 302-303 i n., 323-324, 351-352, 356-357, 365-367; 2 VII 1946 r., s. 370-377, 381-382, 386-390, 396-403; 5 VII 1946 r., s. 586-587), XIX (29 VII 1946 r., s. 681-682).

Committee for the investigation of the Katyn Massacre. Jego przewodnictwem objął były ambasador w Polsce, Arthur Bliss Lane. Stowarzyszenie rozwinęło szeroką aktywność, by wpłynąć na środki masowego przekazu. Organizowano wykłady, publikowano artykuły i czyniono wszystko, żeby zaznajomić Amerykanów z masakrą w Katyniu i okolicznościami jej dokonania⁴.

W dużym stopniu ta aktywność doprowadziła do zainteresowania się sprawą przez Izbę Reprezentantów. Izba Reprezentantów powołała podczas wojny koreańskiej, gdy znowu nabrał aktualności problem mordowania i znęcania się nad jeńcami wojennymi, komisję śledczą Select Committee to conduct an Investigation of the Facts, Evidence and Circumstances of the Katyn Forest Massacre. Komisja ta od 11 października 1951 r. do 13-14 marca 1952 r. przesłuchiwała świadków i na nowo w pełni wykorzystwała istniejące materiały o Katyniu⁵. Na początku marca Izba Reprezentantów postanowiła powołać kolejną specjalną komisję, która podjęć miała w Europie dodatkowe dochodzenia w sprawie masakry w Katyniu. Komisja ta pracowała od 16 kwietnia do końca 1952 r. W listopadzie przesłuchiwała ostatnich świadków i 22 grudnia przedłożyła sprawozdanie końcowe. Doszła w nim do wniosku, że odpowiedzialni za masakrę są Rosjanie, a nie Niemcy⁶. Wszystkie wyniki pracy komisji Kongresu przekazano ONZ.

Wysiłki Izby Reprezentantów osłabły jednak znowu po oznajmieniu o śmierci Stalina 5 marca 1953 r. W USA wyraźnie miano wtedy nadzieję na lepszą współpracę z ZSRR i uważano, że szukanie odpowiedzialnych za masakrę w Katyniu przeszkadza w tym⁷. Od 1953 r. nie podjęto po stronie amerykańskiej żadnych więcej prób badania okoliczności, które doprowadziły do masakry w Katyniu. Przypadek Katynia został zapomniany aż do 1990 r. W tym roku strona sowiecka po raz pierwszy dała do zrozumienia, że być może masakra polskich oficerów była zbrodnią Stalina. W przeciwieństwie do jeńców z Kozielska los dodatkowo zaginionych ponad 10 tys. polskich oficerów, ok. 6,5 tys. jeńców z Ostaszkowa i 3,9 tys. ze Starobielska mógł zostać ostatecznie wyjaśniony dopiero w 1991 r. Wtedy to oficjalnie przypisano do przestępstw NKWD i jej szefa Berii ten masowy mord dokonany przez Związek Radziecki. W sierpniu 1941 r. wspólny zespół polsko-sowiecki dokonał w wymienionych miejscach ekshumacji masowych grobów. W ten sposób mógł zostać ustalony los tych oficerów. Także oni zostali na miejscu zamordowani przez NKWD⁸.

(tłum. Piotr Madajczyk)

⁴ Por. F. Kadell, op. cit., s. 203-208.

⁵ Por. ibidem, s. 209-217.

⁶ Por. ibidem, s. 217-245; „Suddeutsche Zeitung” z 21 V 1952 r.; „Welt” z 6 III 1952 r.

⁷ Por. J. Mackiewicz, *Katyni — ungesuhtes Verbrechen*, Zurich 1949, s. 226; J. K. Zawodny, *Death in the Forest. The Story of the Katyn Forest Massacre*, Notre Dame-Indiana 1962.

⁸ Dalsze informacje o życiu w obozach w Starobielsku i Ostaszkanie, o ich rozwiązaniu, aż do wymordowania osadzonych w nich jeńców i o ciągle utrzymujących się pogłoskach o masowym utopieniu tychże w Morzu Białym por. A. L. Szczesniak, G. Kaiser, *Katyn. Der Massenmord an polnischen Offizieren*, Berlin 1991, s. 35-72, 123-129, 181-187. Por. o tym także: *The Crime of Katyn. Facts and Documents*, Hg. von der Polish Cultural Foundation, London 1965, s. 18-20, 34-40, 64-69, 271; J. K. Zawodny, op. cit., s. 106, 131-139; S. W. Slowes, *The Road to Katyn. A Soldier's Story*, Hg. W. T. Bartoszewski, Oxford 1992, s. 1-6, 79-80, 150, 202; F. Kadell, op. cit., s. 10-50; C. Madajczyk, *Das dramavon Katyn*, Berlin 1991, s. 131. O tle mordów i odpowiedzialnych za nie osobach por. A. L. Szczesniak, G. Kaiser, op. cit., s. 269-281.